

Utrechtse bedrijven in woord en beeld

1996 is het jaar van het industrieel erfgoed. Fabrieken, gemalen, spoorbruggen en watertorens staan volop in de belangstelling, ook in de provincie Utrecht. Veel van deze gebouwen zijn echter in de loop der jaren verdwenen. Van deze verdwenen, maar ook van de nog bestaande bedrijven is vaak wél het archief bewaard gebleven. Daardoor weten wij nu hoe zo'n fabriek er honderd jaar geleden uitzag, wie er werkte en wat er gemaakt werd.

*Utrechtse Stoom-
mosterd fabriek te
Utrecht.
(Foto: Rijksarchief,
Utrecht).*

Een aantal jaren geleden verrichtte het Nederlands Economisch Historisch Archief (NEHA) een groot-scheepse inventarisatie naar de verblijfplaats, omvang en inhoud van de archieven van de belang-

rijkste ondernemingen in nage-noeg alle sectoren van het Nederlands bedrijfsleven. Dit project werd in 1993 afgerond en resulteerde in een veertiendelige reeks Historische Bedrijfsarchieven en een geautomatiseerde databank, het BedrijfsArchieven Register NEHA genaamd (afgekort: BARN).

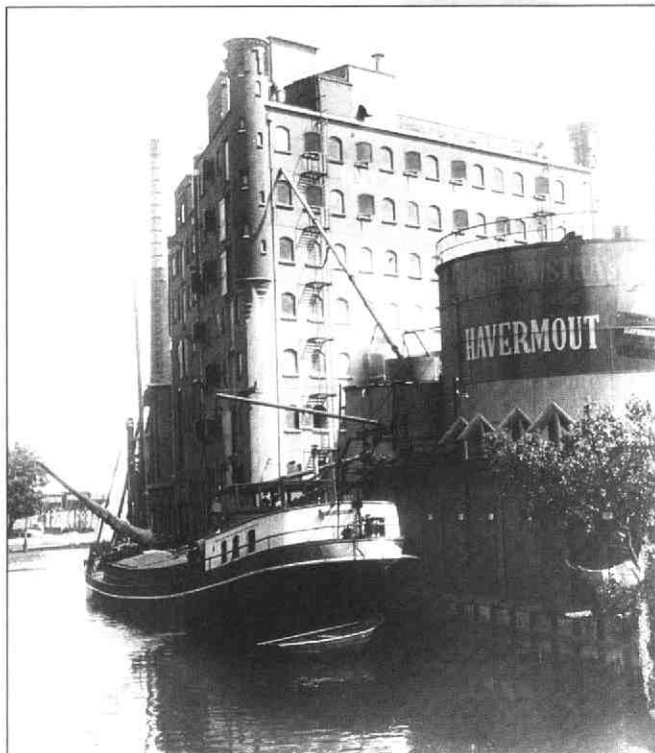
Met het historisch besef van bedrijven ten aanzien van hun archieven is het zeer wisselend gesteld. Voor veel bedrijven vormt het archief een sluitpost op hun begroting. Er zijn echter ook bedrijven die oog hebben voor het cultureel-historisch erfgoed dat men in huis heeft. Men trekt geld uit voor het bewerken en schonen van het archief door een gediplomeerd archivaris en draagt het archief, zodra het geen belang meer heeft voor de lopende administratie, over aan een rijks- of gemeentearchief. Met name juist

deze bedrijfsarchieven vormen een lucratieve bron van inkomsten voor de vele archiefbewerkingsbureautjes, die de laatste jaren als paddestoelen uit de grond zijn gerezen. Ook zijn er bedrijven die in het kader van een jubileumviering historici aantrekken om te grasduinen in hun archief en vervolgens een mooi gedenkboek te schrijven, zoals het onlangs verschenen, fraai uitgevoerde jubileumboek over de SHV.

Het rijksarchief Utrecht heeft dit jaar de draad van het NEHA weer opgepakt en in het voorjaar een enquête uitgezet onder een tweehonderdtal Utrechtse bedrijven die toentertijd niet door het NEHA waren benaderd of niet op de door het NEHA verzonden enquête hadden geantwoord. Hierdoor beschikken we nu over gegevens van in totaal zo'n 330 archieven van bedrijven. Deze bedrijven voldoen aan de volgende criteria: zij zijn opgericht vóór 1940, hebben meer dan 20 werknemers in dienst en zijn opgericht of gevestigd in de provincie Utrecht. Bepaalde archieven zoals die van bedrijven in de bouw-nijverheid, de groot- en tussenhandel, de grafische industrie, de openbare nutsbedrijven, de spoorwegen, het verzekeringswezen en de voedings- en genotmiddelenindustrie, zijn goed vertegenwoordigd in dit overzicht van Utrechtse bedrijfsarchieven. Echt verrassend is dit natuurlijk niet, want het is bekend dat juist deze dienstverlenende instellingen een belangrijke plaats in het Utrechtse bedrijfsleven innemen. Het merendeel van de bedrijfsarchieven berust nog bij de bedrijven zelf, slechts een klein deel

Fouragehandel en voederkoeken-fabriek v. h. J.S. Hooghiemstra in 1942.
(Foto: Gemeente archief Utrecht.)

is overgedragen aan gemeente-archieven of het rijksarchief in Utrecht, waar de archiefstukken gratis kunnen worden geraadpleegd. Dit betekent dat men als onderzoeker vaak afhankelijk is van de welwillendheid van een bedrijf om inzage te krijgen in hun oud archief. Enkele grote bedrijven hebben een archivaris in dienst, die onderzoekers deskundig kan helpen, zoals bijvoorbeeld de Nederlandse Spoorwegen. Onlangs werd een convenant gesloten met de Rijksarchiefdienst, waarin de NS vierenhalf miljoen gulden heeft uitgetrokken om hun historisch materiaal toegankelijker te maken voor het publiek. Naar verwachting zal in het jaar 2000 ruim drie kilometer aan documenten, foto's, kaarten, tekeningen en geluidsbanden in het Utrechtse rijksarchief geordend en wel beschikbaar zijn voor onderzoekers.

Wat vindt men zo al in een bedrijfsarchief? Jaarverslagen en notulen van de directie, maar ook de boekhouding, de personeels-administratie en reclamemateriaal.

Wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van een bedrijf in zijn omgeving is echter niet uitsluitend op een bedrijfsarchief aangewezen. Er zijn nog verschillende andere archieven, berustend bij openbare archiefbewaarplaatsen, waarin men kan zoeken. Zo legde de gemeentelijke overheid in de negentiende eeuw patentregisters aan, waarin voor alle bedrijven in de gemeente werd vastgelegd welk patentrecht men verschuldigd was. Dit was een belasting die men betaalde voor het uitoefenen van een bepaalde handel of nering. Verder is er het handelsregister van de Kamer van Koophandel, ook wel de burgerlijke stand van het bedrijfsleven genoemd. Hierin vindt men de dossiers van opgeheven of naar elders verhuisde bedrijven. Hinderwetdossiers, faillissementsbescheiden, foto's en tekeningen van bedrijven: er is een enorme hoeveelheid materiaal in de Utrechtse rijks- en gemeentearchieven dat bijzonder interessant is bij de bestudering van het verleden van een bedrijf.

Op 14 september tijdens de Open Monumentendag zal de gids van Utrechtse bedrijfsarchieven verschijnen. De gids vormt een hulpmiddel voor diegene die op zoek is naar gegevens over Utrechtse bedrijven in rijks- en gemeentearchieven. Daarnaast wordt een overzicht geboden van Utrechtse bedrijfsarchieven.

Tegelijkertijd start in het gemeentee- en rijksarchief aan de Alexander Numankade 199-201 te Utrecht een gezamenlijke tentoonstelling over het thema industrieel erfgoed. Het gemeentearchief zal met beeldmateriaal uit de Topografisch-Historische Atlas een indruk geven van industrieel Utrecht. Dit gebeurt door middel van oude luchtfoto's, die een beeld geven van de monumentale opbouw van de diverse fabrieksterreinen, en foto's uit de collectie van de Dienst Openbare Werken. Deze dienst documenteerde vooral in de eerste helft van de twintigste eeuw veranderingen in de gemeente Utrecht, zoals de bouw en reparatie van bruggen, de aanleg van het industrieterrein Lage Weide, de aanleg van havens en de bouw van de Oude Veemarkt en de Veilinghallen aan de Croeselaan. Er worden ook enkele affiches en reclamemateriaal geëxposeerd. In het rijksarchief zal de gids van Utrechtse bedrijfsarchieven uitgangspunt vormen voor datgene wat ten toon wordt gesteld. De gezamenlijke tentoonstelling is op weekdagen en op zaterdagochtend gratis te bezichtigen.

Tenslotte zal in het najaar een workshop voor het doen van onderzoek naar Utrechtse bedrijven worden gegeven. Voor nadere informatie en aanmelding: tel. 030-2753275.

Joyce Pennings,
hoofd externe
dienstverlening
rijksarchief
Utrecht